

ДОРОГА ДО ГІРСЬКОГО ОЗЕРА

Оповідання

I

Сніг ще витримує людину, та це триватиме не довго. Скоро він розм'якне, і в ньому почнеш провалюватися, бо онде навпроти, на південному заході, біліють, відблискуючи рожевим, стрімкі скелі. Лавини примерзли, вп'ялися у крутий схил, але теж не надовго. Як прилине сюди весняне тепло, вони оживуть. Схожі на ванни жолоби в снігу, видраєні аж до каменю та жовто-сірої трави, показують напрямок руху лавин до урвищ. Тут, нагорі, ще зима, а в долині вже розляглася задушлива, нездорова весна, розмісивши землю і перетворивши зелені річки на сірі.

Нічого не втратиш, якщо втечеш від такої пори й піднімешся у зimu, суху та прозору. Весна гарна тоді, як висохне багно і трохи затвердіє земля.

Початок завжди безладний і нестримний. Ернст Кальтенбруннер, начальник імперської служби безпеки німецького рейху, який саме піднімається в Мертві гори, знає це. Сьогодні, травневого ранку 1945 року, він пригадує осінь 1918-го. Як тоді все розрядилося! Тільки й того, що розгромили кілька пекарень. Перед тим якийсь заколотник з верфі, видершись на присунутій до стовпа стіл, підбурював людей проти Габсбургів і обцявав їм хліб. Між цією промовою і пограбуванням пекарів, здається, існував зв'язок. А потім гнів збудьованого населення вилився у незвичайну визвольну акцію. Найбільшого піднесення боротьба проти кайзерівської влади досягла тоді, як звільнили з-під арешту в палацовій казармі гендлярів бацилами.

У 1917 році якийсь нікчемний санітар організував банду, що розпочала неабиякий гіндель гонококами і туберкульозними ба-

цилами. Минаючи природних носіїв хвороби, збудники зарази надходили безпосередньо клієнтам, а ними були люди в солдатських шинелях. Дещо неестетична форма боротьби, проте з трагічним відтінком, а саме це й подобається народові. Банду зловили аж після того, як вона, заразивши кілька рот, а може, й цілий полк, солдатів, зробила їх непридатними для фронту. Старовинний замок, колишня резиденція Фрідріха III (тут наш мандрівник у Мертві гори осміхнувся: Фрідріх III, винахідник формули «вся земля підвладна Австрії»,— теж один із предтеч великодержавного мислення) і Марії-Терезії, перетворився на в'язницю для отруйників сечоводів та легневих альвеол. У жовтні 1918-го, під час хлібних бунтів, коли вже все захиталося, в'язнів звільнили. Того дня йому вдалося прогуляти уроки в школі, бо вчителі почувалися безпорадними: називати кайзера кайзером чи ні? Ось так він і став очевидцем тієї визвольної акції.

Палацова варта безборонно пропустила крізь ворота юрму солдатів та цивільних і дозволила захопити приміщення гарнізонної тюрми. Згодом почулися крики, загрюкали двері, задзвеніли шибки, і на вулицю було викинуто старого наглядача, пом'ятого фельдфебеля, підстриженого йоржиком. Він, із заюшеним кров'ю обличчям, якусь хвилину полежав на бруківці, а тоді підвівся і зник у натовпі. Це була єдина жертва перевороту, і кров тільки трохи сочилася з подряпини на щоці, а не з розпанаханих грудей, як ото пишуть у книжках. Звільнений торговець гонококами, блідий чоловічок з м'якими брунатними вусами, розкрив на ганку палацу обійми й засміявся до натовпу. Його вітали вигуками. У тому самому дворі, що був свідком багатьох присяг перед богом, кайзером і вітчизною, невеличкого, тендітного санітара кілька разів підкинули вгору. На закін-

чення мітингу визволителі заспівали популярну на той час вуличну пісеньку:

Хто ж упитись нас намовив?
Той гаспид Карл, що править всім,
Уся вина лежить на нім!

Не «Марсельезу», не «Інтернаціонал» чи якусь іншу революційну пісню!

Аж до перших місяців 1919 року тривало беззаконня. Батько нашого мандрівника, адвокат, опинився майже без роботи і займався своєю колекцією екслібрисів. Зводом законів користувалися не часто. Прокурори не наважувалися виставляти звинувачення навіть звичайнісіньким злодіям. Тільки після того, як народне ополчення, — дуже непевна гвардія, — розстріляло під час голодного бунту демонстрацію, знову настав лад. «Віднині все знову йтиме, як у справжній державі, де панує законність», — заявив батько своєму колезі, коли над старою площею проgrimіли кулеметні черги. — Прокурор і адвокат знову будуть у пошані».

Всього кілька тижнів не з'являвся між люди кайзерів генерал, сидів собі вдома, в сільському маєтку. До тих пострілів на вулицях було неспокойно, хоча все народне повстання обмежилось тим, що звільнили санітара та його прибічників.

Всього кілька тижнів не слід було виходити між люди кайзеровому генералу. І всього через кілька тижнів начальник поліції фюрера може вже розраховувати на коректне, пристойне поводження. Саме на ці тижні він і зникне, далеко в Мертвих горах, серед самотніх холодних озер на краю світу.

Він іде другим, попереду ступає егер, позаду два ад'ютанти. Лижі взяли на плечі, бо сніг ще витримує людину і кірка рипить під ногами.

Поглянувши вгору на скелі, він помічає високий сніговий козинок, що високо стирчить над гребенем й виблискує по краях тьмяним, майже фіолетовим сяйвом.

Ліс рубають — тріски летять. Де є світло, там багато тіні. Велич варта жертв. Кожному — своє. Хто йде вгору, має ступати твердо. Хто прагне шукати, тому ми допоможемо. Будівництво — не майданчик для гри. В усьому має бути лад. Хто чистить хлів, тому потрібна добра мітла. Зло викоринюй злом. Ліс рубають — тріски летять.

II

Член академічної спілки альпіністів хоч і спиняється перепочити, але не здається. Обергруппенфюрер¹ озиряється на двох своїх супутників і помічає, що в них на лобі виблискують у тьмяному вранішньому світлі краплини поту. А вони ж молодші за нього, загартованіші. «Але не для гір», — тішиться він подумки.

Академічна спілка альпіністів — об'єднання справді освічених людей, справжніх друзів природи, бо їхній вчений зір помічав геологічні та ботанічні деталі. Вони докорінно відрізнялися від тих так званих друзів природи, що приховували своє не-

знання альпійського світу під вивіскою спілки. Проте їм годі було й ховатися, цим віденським двірникам, секретарям магістрату, чиновникам лікарняних кас і бюрократам з кооперативів. Їм би у гнилий віденський ліс, де й відбуваються їхні гулянки, пити кисле вино, заїдаючи хлібом із смальцем та часником, а високо в горах вони вмиг перетворюються на справжній опудала в нових вітрових куртках і штаних. Академічний альпініст може носити потерту куртку, але це благородна патина: куртка, пошита на замовлення, своєю строгою формою підкреслює характер і вирізняє свого власника з-поміж звичайних туристів. Хоч його рюкзак і вицвів, зате він зберігає традиції, успадковані ще від кайзерівських егерів і стрільців.

Звичайні альпіністи часто мають новісіньке, але дешеве спорядження, яке нагадує щойно пофарбовані іграшки підлітка. Їм бракує кастового духу. Носити вітрову куртку може кожен, проте один має в ній хуцький вигляд, а інший скидається на карикатуру. Це видно було й по мундирах. Під мундиром треба мати почуття честі, а сама форма його не замінить.

«Так, Кальтенбруннер належав до тих альпіністів-аристократів, — казатимуть усі, — у яких завжди був параграф про арійське походження і антисемітизм».

Не він його вигадав — антисемітизм існував від давніх-давен. А параграф про арійське походження виник ще за часів монархії і Австро-Німеччини. Йому цей параграф не заважав, адже він до всього підходив з власною міркою. Спілкувався з цими людьми, як з усіма іншими, дещо зверхньо, бо був досвідченіший. Вони мають знати його ще з тих часів, якщо не емігрували після аншлюсу¹. Колись він навіть поділився з одним горбоносим останнім ковтком води з лимоном, коли той, знесилений плоскостопістю й незручним спорядженням, перевалював через Мертві гори — це безмежне камінне море. Можливо, той ще живий і згадає його.

Чиновників лікарняних кас і залізничних секретарів тепер оберуть бургомістрами й міськими радниками. Вони повинні згадати його, колишнього товариша-альпініста, якого потім було викликано в столицю рейху і призначено на цю посаду задля блага Німеччини. У альпінізмі він залишив свій слід — чіткий, відчутний, своєрідний.

Ніде ріка Нібелунгіє не має такої краси, як тут, у просторих луках віддалік від міст, коли можна спостерігати її біг з гір. У тіснинах вона вузьенька і схожа на потічок, у містах закута в полірований граніт. А от у зеленому вбранні верб та осик розтікається, розлягається вищир і показує, яка вона могутня. Мимоволі згадуються Крімгільда і Хаген, коли спостерігаєш цю ріку й бачиш, як вона несе свої води у велику долину, що південним краєм торкається північних црвищ Мертвих гір. Та найкраща вона тоді, як вітер пролине над вербовим гаєм і срібні хвилі крон помчуть до води. А річка спокійна, плине собі велично далі, незважаючи на пройняті тре-

¹ Звання в СС, що прирівнювалося до армійського генеральського чину. (Тут і далі — примітки перекладача.)

¹ Аншлюс — приєднання (в даному разі — незаконне) Австрії до Німеччини у 1938 р.

летом береги. Поглянеш униз, на потужну артерію цієї землі, і вітається серце, й підносяться думки.

III

• Коли розвидніло, він озирнувся й побачив, що з долини здіймається дим. Певно, зранку спалюють сміття. Згорні дивись на стовп диму, наче з літака на хвилясті купи хмар. Дим білий, скоро розвіється, бо вогнища, розпалені внизу, невеликі.

Мандрівник озирається, чи не лишає їхня група позаду себе слідів. Але в сірувато-білому снігу видно тільки глибокі відбитки підшов егеря, а інші намагаються ступати в них. На крутих схилах егер іде майже навшипінках, а ті, з рівнини, балансують і кречуть, боячись зірватися під вагою рюкзаків. Він радіє, що не болять коліна, а лише від гомілки перебігає вгору по нозі легеньке тремтіння.

Коли стає вже зовсім круто і вони мусять підніматися вузькою стежкою на стрімку скелю, егер вдається до осяяного прийому: йде невеликими серпантиннами. Сколишний шлях, що швидко приведе до мети, — та сама розгалужена лінія, похила площина, гвинт. Справжня геометрія.

Вони майже не лишають слідів у затвердлому снігу. Та коли зійде сонце, маленький відбиток розпливеться у мамонтів слід. Не помітити ті сліди буде важко, але обриси їхні зникнуть. Залишки слідів збержуться аж до початку літа, бо під спресованим ногою снігом утворюється твердий лід, що лежатиме грудкою навіть тоді, як навкруги дзюрчатиме у ріденьких травах вода. Говорять про щось тільки свіжі сліди — це знає кожен мисливець. Розтоплені сонцем і теплим вітром, завбільшки з голівку сиру відбитки ніг нічого не означають, бо вони могли з'явитися ще минулої осені. Так і вода — коли пробіжить по дев'яти каменях, то вже напевне очиститься, хоч би на горі в струмку й лежав смердючий труп.

Егер іде попереду, і обергрупенфюрер дорідно дивиться на його литки, що виразно й туго проступають під вовняними гольфами. Такий ітме вдень і вночі, неквапливо, але цілеспрямовано й без нарікань, крізь усі часи. Оця статечність, часто схожа на незграбність, якраз і є тим полюсом спокою у навколишній метушні, коли всі втікають. Такий не вихвалитиметься: погляньте, який я незворушний. Він просто незворушній. Він не казатиме: спирайтеся на мене — на нього просто спираються. Такий поведе у засідку, в гори, у лабіринт снігу, у снігові поля, не питаючи, кого веде. Ітме крізь сніг і кригу до далеких озер на протилежному, недосяжному боці плато, туди, де мусиш заховатися у буремні часи, щоб потім знову повернутися у світ очищеним, у всеозброєнні.

В такому місці мав би стояти молодіжний табір, рицарський замок або будинок відпочинку. Щоб вітер кошлатив довге біляве волосся дівчат, щоб тут, біля річки, зачинати нове життя. І церква не завадила б на цьому місці. Можна з певністю сказати: тут колись було святилище маркоманів¹. Але тим, хто наплюжить германський

дух, нічого робити з цим горбом: для Голгофи він зависокий, та й їхнім символам потрібні пряміші шляхи. Для святих аскетів-анакоретів це місце занадто просте, адже граніт не утворює гострих зубців. А організувати паломництво не зуміли. Сотні років потрібні, щоб окупилася легенда, щоб зацікавила різника й корчмаря.

IV

Треба пристібати лижі, бо вже остаточно розвидніло і разом з днем настала спека. Важкий теплий вітер промчав скелястою тісною і ринув у долину. Тільки згодом, аж на плато, буде прохолодніше. Найбільша круча вже позаду, і тепер вони виходять з оточення стрімких скель, прямують у неглибоку улоговину. Якщо від теплового вітру зірветься сніговий козирок, він не досягне їх — лавина спиниться перед ними, наче густа снігова каша, біла, кипляча лава, що поволі застигає.

Егер мовчки ступає попереду, а позад себе обергрупенфюрер чує важке сапання й кашель. Його супутники, незвичні до бігу на лижах, — вони ледве навчилися стояти на них після двох нашвидку проведених занять, — тепер знесилоно опустили руки. Їм хотілося допомогти своїм ногам, і вони налягали на палиці, отож тепер болять і руки й ноги. А пройшли ж усього третину дороги, і за скелястими пагорбами відкривається обрій.

Він позирнув на протилежну стіну. Це десь тут, бувши студентом, він пробив лижкою палицею високий замет і вихором промчав крізь отвір по крутому схилу в долину. Інші довго вагалися, перш ніж проїхати слідом за ним. А його сміливість була всього-на-всього правильною оцінкою можливостей, бо, ясна річ, не авантюрний запал штовхнув його в безодню, якої він не знав. Товариші дали сторчка, викачалися в снігу і знічено поглядали на нього знизу вгору, а він стояв у долині, прикривши долонею очі, щоб не сліпило сонце.

За кілька тижнів, ще й сніг наполовину не розтане, на скелях навпроти зацвітуть перші примули. *Primula auricula*, золота примула з золотозвучним найменням і міцним запахом, таж що й не віриться, ніби сіра скеля спроможна народити її. І сяє вона, гойдається на прохолодному вітрі, і великі, з тридцятьма пелюстками квітки-зірочки ховаються в уламках каміння, у небезпечній, смертельній зоні. Її пахощі схожі на міцну приправу, суміш гвоздики, кориці й шафрану.

А перед тим, ще майже в снігу, цвіте інша, блідо-бузкова *primula minima*. У народі її називають сніговою трояндою. Щойно розвилися гладенькі воскові листки, як квітка вже тут, і цвіте лише кілька днів — коротке цвітіння і смерть, ще майже взимку. Легенький подих, що зникає, перш ніж прилине хоч один сухий вітер. Барвою вона схожа на іншу печально-ніжну квітку, пізньо-цвіт осінній, хоча та належить до родини лілієвих. «Вранішні барви — мов барви вечірні» (гріх молодості, захоплення Георгом Траклем¹, відчувається й досі).

¹ Маркоманія — стародавнє германське плем'я.

¹ Тракль. Георг (1887—1914) — австрійський поет.

І тепер стискається серце, як згадує він сплюндрування, що його пережила *primula minima*. Ось тоді й навчився відрізняти справжніх друзів природи від друзів облудних. *Primula auricula* росте на скелі, отождив їм, перевдягненим двірникам, жеребцям з лікарняних кас і кооперативних спілок, не дістатися. А блідо-бузкова менша її сестра не піднімається в скелі, а росте поблизу струмочків, що течуть з-під снігу, тож на таку висоту видеруться навіть хворі на розширення вен, з перебинтованими ногами. І досі стає гірко, коли він згадує, ідучи у гори, як накинувся той затовп варварів на квіти. Зі щавлем або звіробоем ці люди обходяться обережніше, ніж з найнижшою з-поміж весняних квіток. Звісно, так і має бути, адже кожен селянин викоринив би її на своєму полі.

А перекупки напхали повні фартухи нижних примул, наче це зелень для супу. Не встигли з тремтячими коліньми долізити до верху, як квіти зів'яли, і тоді викинули цю занашащену красу на голі скелі, наче зіпсоване під дощем сіно. Дике кладовище на гірських висотах.

Хто йде високо в гори, повинен дотримувати особливої дисципліни. Дехто глузував з «аристократів» академічної спілки альпіністів. Але «аристократи» були альпійською поліцією. Без них ті горе-альпіністи, «друзі природи», безсоромно сплюндрували б, знищили високогірну флору. Якщо завтра настане мир і люди милуватимуться рододендроном і тирличем, то треба подякувати за це академічним альпіністам давніх літ, що з великою любов'ю ставилися до гір.

Міцні рослини не такі гарні, а ніжні — недовговічні. Коли з'явиться цього року *primula minima*? Можливо, як він повертатиметься з гірського озера?

Згодом тій гарній місцині над Дунаєм знайшлося інше застосування. Відкрито виступити проти цього він, як молодший за званням, не міг, бо ще був живий його попередник, Гейдріх, а остаточне рішення залежало від Генріха Гімmlера, головного шефа СС. Але саме тому аж до болю приналежувала Кальтенбруннера та місцина з широким видноколом. Так буває, коли кохаш жінку: хоч заволодів нею не ти, а хтось інший, все одно намагаєшся наблизитись до неї, і, коли бачиш її з дітьми, тебе проймає гострий біль. Туга й таємна прихильність лишаються, хоча особа, якій адресована ця прихильність, і потрапила не в ті руки. Печаль — лагідна супутниця давнього кохання. Хто не відчув цього на собі?

V

Вони видерлися на перший з верхів, і червоне сонце світить збоку в обличчя, заливає безмежну снігову цілину, що лежить перед ними. Жодного сліду не видно попереду, остання хуртовина замела все.

Долина відсунулася ще далі, поки що в гінь, і тому здається сірою і примарною. Тільки стовпів диму побіляло. За мирного часу селяни, впорядковуючи луки, спалювали в цю пору мох і листя. Але тепер, на думку обергрупенфюрера, коли не сьогодні-завтра насуне ворог, ніхто не дбає про такі речі. Чи там, унизу, вже почалися буд-

ні? Він — на краю снігового безмежжя, і серце заходиться від страху, що мусиш повернутися в інший світ, коли спустишся назад з Мертвих гір.

Він ще раз озирається, бо, поминувши крутий підйом, уже довго не бачитиме долини. Дивиться на урвисті скелі старої гори Зальцберг і зводить дух, бо все, що залишиш унизу, полегшує його шлях вперед, до білих хвиль, до пагорбів, які виблискують, неначе всипані сріблом.

Внизу виламають двері до величезної скарбниці, ритимуться в ній і вдаватимуть із себе її рятівників. Його імені ніхто поки що не називатиме. Але це тимчасово, під час беззаконня, бо скоро з'ясується: це він, а не хто інший, завадив небезпечному дурневі, який ще й досі сидить за горами, висадити в повітря найбільші художні цінності Європи. Все відбувалося при свідках, і про це розповідатимуть далі. Він ніколи не прагнув гучної слави — головний поліцейський фюрера не потребує дешевої реклами, за нього говорять спокій і лад. Він юрист і добре знає: коли минуть найперші тижні, усе залежатиме від фактів. Замість емоцій з'явиться розсудливість, а хто заховається хоч ненадовго, той зможе примусити заговорити факти.

Спочатку довжелезні штольні старих соляних копалень здавалися нікому не потрібними. Та коли війна докотилася до кордонів рейху, виникла потреба сховати й зберегти художні цінності. Сухі штольні наче самі з'явилися напихваті. Чи, може, слід було залишити всесвітньовідомий Гентський вівтар під артилерійським вогнем? Отоді б «світ» роззявив рота!

Звісно, він особисто не займався дрібницями, тільки зрідка наказував підлеглим прикрити таємний транспорт, як ото за мирних часів поліція ескортує на вузьких вулицях важкі вантажні машини. Зрештою, головний поліцейський фюрера не може бути ще й директором музею і головним музейним хранителем рейху.

Але згодом, в найостанніші дні, йому довелося безпосередньо зіткнутися з усім тим товаром. Спершу він не мав ніяких амбіцій, бо був заклопотаний іншим. Тепер же після нього залишилося щось таке, чого не можна не помітити, коли він повернеться із снігової цілини.

Йому часто траплялося бувати в цих краях, адже тут переховувалися уряди, які на певний час мусили втікати із своїх країн у гори, — словаки, мадяри, хорвати. Їм потрібен був захист, а ще більше — увага.

«Партайгеносе Кальтенбруннер знається на цих балканських і напівбалканських расах, — єхидно докинув на одному засіданні Гімmlер. — У нього на них ще давній австрійський нюх...»

Дружні уряди та штаби треба було розквартирувати, а для цього доводилось реквізувати дедалі більше вілл з високими фронтонами та химерними еркерами. Барвисті, розцяцьковані мундири гостей справляли таке враження, ніби все те відбувається в 1910 році в Бад-Ішлі або, ще краще, у 1908-му, з нагоди шістдесятирічного ювілею правління Франца-Йосифа: багато блиску, багато галасу і багато безладдя. Грошей теж прірва і, як незабаром з'ясувалось, безліч фальшивих. Ще двадцять років по тому

плавали в річках і озерах фальшиві банкноти. Прирок, що й власні вироби, майстерно підроблені п'ятифунтові асигнації, таємничим шляхом потрапили до обігу. Ті природжені гендлярі, наче цигани, всюди мали зв'язки, і за ними треба було пильнувати, бо недалеко перебували найбільші перекупники — американці. А хто махлює з грішми, той продасть і найближчого друга.

Те «давньоавстрійське» доручення, з якого насміхався Гімлер, виявилось набагато важливішим, ніж уявляв собі обмежений «учитель народної школи». В холодних гірських озерах затоплено водонепроникні сталеві ящики з грішми та документами. Приховати на завтра, зберегти на післязавтра — для цього потрібна людина, що справді розуміється на такому ділі, і завдання, про яке він ще в Берліні обережно поінформував фюрера, обернулося важким і марудним. Про нього навіть не можна було вголос говорити, бо зразу ж з'являвся небезпечний аргумент — «поразництво». Говорили про особливу «хитрість», хоч насправді то був остаточний відступ.

Цезарі, царі й королі підпалюють міста, коли наближається кінець. Але начальник поліції повинен лишатися, щоб передати справи наступникові. І повинен знати, які справи передати одразу, а які згодом, щоб вони не потрапили до некомпетентних рук.

Берлін мав кепський вигляд, коли він виїжджав звідти. Величезні руїни підсилювали тугу Кальтенбруннера за рідними горами. Але ж як любив він це місто, з прохолодним вітерцем і світлими озерами навколо, з прозорими березовими й сосновими лісами, зовсім не такими, як зарості волохатих ялин. Чисте повітря навювало всесвітньо-історичні рішення. А хіба він сам не був виконавцем історії, перенісши Відень у Потсдам і звівши докупити два напрямки, що якнайкраще доповнювали один одного? Знищити стародавню ворожнечу й непорозуміння — ось у чому полягала справжня пружина його діяльності. Одні посилаються на Фрідріха Великого, інші — на Марію-Терезію, а він, коли повернеться, посилатиметься на обох.

Тоді й узявся він за невдачну роботу — прибрати в свої руки всі справи рейху. Довго не дізнається світ про обсяг цієї роботи, а багато про що не дізнається взагалі, бо долини в Мертвих горах глибокі, а мовчазні озера з прямовисними кручами бездонні.

Коли знову настане спокій, безсторонні дослідники зможуть заволодіти схованими документами — фахівці, а не демагоги й дріб'язкові людиці.

Він — єдиний поважний урядовець серед усіх авантюристів цього безладного часу. З ним і тільки з ним можна підписати пристойний передатний протокол, такий, щоб не соромно було перед історією, але тільки тоді, коли знову пануватиме законність і право. Щоб упоратися з цим завданням, треба вміти осягати зором десятиліття.

Поки він працював над збереженням важливих документів рейху, а урядові резиденції та штаб-квартири поступово перетворювались на місця інтернування, зайшла мова про соляні копальні. Один високий чиновник гірничого відомства доповів, що дізнався, начебто пан гауляйтер хоче висадити в повітря старі соляні копальні. А там же

художні скарби з усієї Європи, славнозвісний Гентський вівтар.

— Я начальник імперської служби безпеки і не маю відношення до планів і розпоряджень гауляйтерів, — відповів незадоволено Кальтенбруннер на це повідомлення.

— Йдеться про шедеври, але водночас і про робочі місця на майбутнє, — провадив чиновник. — Видобувати сіль необхідно й надалі, адже хліб треба солити завжди. У старій шахті вже закладено важкі американські бомби. Коли їх підірвуть, зсунуться горизонти і поховають усе: Гентський вівтар, тисячі картин і робочі місця для гірників. А хіба пан обергрупенфюрер не начальник гауляйтера?

Поки чиновник розповідав, обергрупенфюрер зрозумів, що цій людині шахти дорожчі за рідкісні потири, Гентський вівтар і «Діану в купелі». Ім, звісно, лягала сорочка ближча, ніж шати з коштовної парчі. Але він мав брати до уваги й позицію начальства. У такі неспокійні часи питання ієрархії набуває особливого значення. Чи є начальник поліції начальником профоса у тюрмі, чи підлягає керівник дорожньої інспекції або голова фінансового суду голові верховного суду країни? Де місце службовця, а де — бонзи? Бонзи приходять і відходять, а службовець лишається. На його боці законність, не тільки сила. З бонзами, що відходять, в такі часи краще не зв'язуватися — вони все тягтимуть у безодню.

Він сказав чиновникові, що не може, та й не хоче давати вказівки гауляйтерові.

І раптом той добropорядний чоловік з гірничого нагляду заявляє вже іншим тоном:

— Пане Кальтенбруннер, чи не здається вам, що й для вас було б краще, — я маю на увазі майбутнє, — зробити тепер добре діло?

Кальтенбруннер зблід. Біля входу до його кабінету стояли озброєні до зубів, готові на все есесівці. І до нього вже можна звертатися таким тоном, просто собі «пане Кальтенбруннер»?!

— Геть! — крикнув він. Проте був уже травень, і Кальтенбруннер мерщій забрав назад своє нерозважливе слово. — Ні, залиштеся.

Краще, щоб були свідки. Він зажадав зв'язку з гауляйтером, що сидів у якомусь селі по той бік Мертвих гір, залишивши центр області напризволяще, бо віддав наказ захищатися до останнього. Обергрупенфюрер зацікавився, чи взагалі ще можливий такий складний зв'язок. Але апарат його військ діяв безвідмовно. Його зв'язали з гауляйтером, і він сказав, що він, Кальтенбруннер, наказує відмінити підлив соляних копалень.

Голос гауляйтера був грубий, заспаний, він погрожував покаранням, якщо його накази не виконуватимуться, бо в своїй області господар тільки він і більш ніхто. Поки що, коли ваша ласка. Потім прозвучало слово «арешт».

«От свиня, напився до нестями, — подумав Кальтенбруннер гірко і відчув огиду до цього голосу. — Ще осоромить нас у відповідальну, героїчну годину». І він крикнув у трубку:

— Начальника поліції поки що звуть Кальтенбруннер! Мене хочете заарешту-

вати? Ви — блазень, ви — дурноверхий Август! — І кинув трубку. Такого гауляйтерові ще не казав ніхто.

Згодом це «Август» стане крилатим висловом, бо гауляйтера і справді так звали.

Він віддав накази і здивувався потім, що їх точно виконано. Усвідомив з великим подивом, яка ще велика влада в його руках.

Гірники, не чекаючи кінця переговорів, підготували все до вивозу авіаційних бомб із шахти. А сьогодні вивезли ті страховища повз озброєних есесівських вартових у найближчий ліс. Есесівці не заважали. Настало дивне двовладдя. Беззаконня важило не менш, ніж усе ще могутнє начальство.

— Мій любий Кальтенбруннере, табір розташовано абсолютно неправильно, — казав командант табору Цірайсе, лагідний баварець. — Гарне місце для нас — загибель. Кочегари крематорію прикидаються такими дурними, що я їм уже не вірю. Як тільки більшає роботи, — а під час епідемії мре багато слабких в'язнів, — вони так розкочегарюють печі, що з димаря шугає п'ятиметровий стовп полум'я. Воно освітлює всю дунайську долину і вночі його видно аж у центрі області. Орієнтир для повітряних піратів, неспокій для добрих душ. Тричі я вже міняв команду, але одного або двох мушу залишати для навчання, інакше не буде роботи.

— Любий Цірайсе, нас не питали, коли будували цей табір, ми б показали краще місце.

Цей табір — цілковите безглуздя. Кальтенбруннер думав про нього з дедалі більшою злістю. У першу світову війну тут був табір для полонених сербів, і епідемія хрелери коштувала життя тисячам ворожих солдатів. Один єпископ, що інколи добровільно доглядав хворих, теж став жертвою епідемії. Такий прояв любові до ближнього впав у вічі. Кальтенбруннер боювся не даремно: святелиці по всій країні голоситимуть, закочуватимуть очі, втиратимуть їх фартухами й підбурюватимуть своїм крекотом людей.

Але незважаючи ні на що гауляйтерам, цим вискоккам, вдалося при виборі місця для табору наполягти на своєму. Їхнє гасло: кожен табір — моя фортеця і має бути розташований на гірських висотах, щоб під час поїздки і оглядів мати гарний краєвид. У нього, обергрупенфюрера, аж серце боліло через ці нерозважні рішення.

VI

Перед ними розгорталася безмежна далечинь засніженого плато. Рівнина з невеликими гребенями тіней за узвишками немовби піднімалася вгору — як ото море, коли на нього дивишся з гір. Біла, блискуча стіна, що підпірає небо. «Двотисячники», до яких стелилася їм дорога, лежали глибоко вниз, наче кеглі, що підносяться з долини.

Йому була зпайома ця фата-моргана снігових височин, яка вводить в оману недосвідченого мандрівника: йому здається, ніби він уже досяг мети і може не зважати на невеличку хмарку, що повільно закриває

сонце. Потім біла стрімка стіна сіріє, і далечинь стає важкою й небезпечною. А як зніметься вітер, тоді відчуєш жахливу самотність, що охоплює тебе. Тоді найкраще — привал у снігу. Не можна чекати, поки відчуєш холод в усіх кінцівках. Краще, щоб замело снігом, ніж іти назустріч хуртовині. Іноді він чекав по два дні, сидячи в сніговому барлозі з примусом. Його вважали настільки обережним і обізнаним з горами, що не посилали рятувальної команди, навіть коли він не повертався й кілька днів.

А коли вщухне вітер і знову визирне сонце, пробиваєш важку снігову покрівлю — і перед тобою відкривається, незаймано виблискуючи, широка рівнина. Всі сліди заметені, білий обшир перетворився на цілину, якою ступаєш, наче найперша людина, і всі муки та втому давно забуто.

Так буде і тоді, коли він повернеться з цієї довгої мандрівки, коли пануватиме законність і справедливість.

Як і в 1918 році, тепер виникало багато курйозів. Якщо тоді було розгорнуто широку торгівлю збудниками туберкульозу з плевальниць, то тепер багато молодиків шкутильгало із загіпсованими ногами. З'явилися справжні «майстерні», де робили переломи гомілок та стегон на замовлення. Ногу клали на дві колоди, що лежали на землі, а зверху кидали важку деревину — оце й весь рецепт. Виходив перелом ноги на лісопилних роботах. А ліс пиляли тут усі.

Таке завжди буде під час війни. Дезертири не спиняються ні перед чим. Але тривожать обставини, що супроводжують такі епідемії. Спочатку повинні з'явитися лікарі, які нібито не здивовані переломами такого підозрілого вигляду. З іншого боку, примушує замислитися термін, на який розраховують ці люди. Такий простий перелом виліковується за два, щонайбільше за три місяці. Наскільки ж підірваним має бути той лад, що йому дають од сили три місяці строку? Гендярі гонококами й переломами завжди напихваті. Але в пору наступу і перемог в них немає клієнтів, бо надія на славу, здобич і звиятжне повернення додому дає солдатів більше, ніж штучний трипер або перелом на замовлення. Коли ж переважає туга за хворобою, то це вже означає зречення старого ладу.

Спочатку ніхто не волає «Геть!» або «Кінець усьому!» Ознакою того, що віз котиться під гору, є другорядні явища: лікар, який нічого, крім медицини, більше знати не хоче і не доскіпується до причини зла, пошта, що відмовляється розносити оголошення про тих, що пропали безвісти, — таке собі непомітне безсилля сили.

Іноді в ці гори наганяли до восьмисот есесівців і все одно не могли спіймати втікачів з в'язниць та концтаборів і дезертирів. Колись застрелили одного, а співучасників схопили. Проте ті, кого розшукували, були в безпеці. Що вісімсот чоловік для Мертвих гір, коли більшість тих солдатів ще жодного разу не бували у горах? Таких і вісім тисяч замало для цієї сніжно-кам'яної пустки.

Та все одно він не вірив у романтичні схованки в печерах та урвищах. Звісно, вони існували, але недовго, і не цілий же рік там ховатимешся. Мертві гори — це парти-

¹ Гра слів, що не піддається перекладу: німецьке ім'я Август означає водночас «телепень».

занський край старого типу. Браконьєр знає їх краще, ніж єгер, бо він ще змадку навчається стежити за мисливськими стежками і йти іншими. А вони всі браконьєри, ті, хто повернувся в рідні Мертві гори через Іспанію, Дахау та інші заклади. Їм треба пересидіти в долині хоча б зиму — а зима довга. Звісно, вони сиділи там, де їх ніхто не шукав. Але ж це був відомий курорт, а не Орадур чи Лідіце. Вони не самотні віткачі й повинні мати безліч помічників...

Як тільки почалася евакуація в гори, Кальтенбруннер одразу зрозумів, що вона матиме руйнівний вплив на мораль населення. Наче відрізані кінцівки: в одній віллі — невеличкий уряд, в іншій — розгромлений штаб. Лиховісна символіка поступового четвертування рейху. Цей відчайдушно-веселий табір, забитий екзотичними мундирами і безліччю горілданих пляшок, пригнічуватиме вірних і підстьобуватиме невірних. Треба було покинути всіх цих хорватів, словаків і мадярів напризволяще. Але й добре, що вони зі своїми «дворами» всі під боком. Інакше робили б ворогові, перш ніж їх повісять, всілякі улесливі заяви, що теж діяло б гнітюче. Розпад хоч так, хоч сяк.

Однак це справжня причина того дивного явища, що навіть збільшені есесівські загони останнім часом не знаходили збіглих в'язнів та дезертирів. То вже не наддержавою, коли від неї відколюються шматки. Якщо половина жителів села настроєна проти, то хай вона ще й мовчить, але бандитів уже не знайдеш. Місцеві націонал-соціалістичні ватажки ізольовані, хоч перед ними ще здійсмають у вітанні руку.

Він завчасно помітив знамення нового. Зблід, коли гірничий чиновник позбавив його титулів і звань, проте не втратив спокою. Бо вмів цінувати сміливий виступ, а не сміливий відступ. Він знав, що то за час, коли начальника поліції фюрера раптом називають просто паном. Треба жити, бо ще знадобиться нащадкам як свідок і фахівець.

Четверо простують між снігом і небом. Пройшовши вже кілька пагорбів, втрачають з очей свій слід. Він петляє, як у лабіринті. Гребені пагорбів виблискують на сонці лускою, тьмяніші, ніж увесь сніг. У неозорому просторі невеличка команда має вигляд купки мурах, що повзуть до таємничої мети. Несподівано чується далекий гуркіт і струс, — як видно, лавина зривається з круглого схилу. Кальтенбруннер слухає той гуркіт із задоволенням. Лавина остаточно засипле сліди. Він сподівається, що таких снігових козирків над гребенями ще чимало — адже загроза обвалу затримає переслідувачів.

Єгер іде попереду, повільно, розмірено, і Кальтенбруннер майже весело прямує за ним, хоч від важкого рюкзака болять плечі й попереки. В обох його супутників пашать обличчя і задубіли коліна. Він помічає, як вони тихцем ідуть сніг. Це злить його, проте він мовчить, бо в душі вже перестав бути їхнім начальником. Поради альпініста вони теж не зрозуміють, бо розуміння — наслідок власного досвіду.

Обвали засипають сліди. Хто хоче їх залишити, має йти збоку від ложа лавин. Увечері, перед виходом у гори, Кальтенбруннер працював над меморандумом і завбачливо

забув його в своєму кабінеті. Він виклав свої пропозиції щодо складу нового уряду і знає, що «ті» довго сушитимуть над ними голову. Кальтенбруннер ледь помітно всмінувся.

Звісно, жоден з тих, кого він ладив на міністрів, не радітиме такому «призначенню». Всі вони вголос відмежуються від цього, а інші, кого не включено в той список, лятимуть їх колабораціоністами. Та хоч як би вони реагували, проте одного не зможуть сказати, виявивши його завбачливість: що Кальтенбруннер належав до людей, які діють за принципом — після нас хоч потоп. Кальтенбруннер думає далеко наперед, навіть після закінчення своєї кар'єри. Він не з тих, що в кінці висаджують у повітря все — разом із собою. Навпаки, він перешкодив руйнуванню, полаявся за гауляйтером, який прагнув цього, — є надійні свідки, такі, що мають нині особливу вагу.

Його міркування щодо складу нового уряду є свідченням того, що в цей відповідальний, скрутний день, коли кожен дбає тільки про себе, він подумав про свою змучену країну. Дехто з того списку уряду належить до його давніх знайомих з табору консерваторів. До тридцять восьмого року з ними сяк-так мирилися. Згодом трохи пошарпали того чи того — не дуже, а так, щоб трохи приборкати. Тільки декотрі з цієї верстви відсиділи до останнього дня.

Нічний вихід скидався на старт якоїсь експедиції. Постові біля військових установ ховалися в глибоких порталах будинків, тільки один солдат віддав честь невеличкій групі, решта мовчала й не ворухнулася. Бай-дужі? Чи злі, що хтось вирвався з цього казана й вирушає в гори, як ото богородиця, «що лине понад горами»?

Сіра крига на озері вже підтала з усіх боків, плаває метрів за двадцять від берега і щодня меншає й меншає. Минаючи невеличке кладовище, розташоване на пологому схилі над озером, Кальтенбруннер пригадує, що в 1936 році тут поховано Якоба Вассермана¹. Незабаром після березня тридцять восьмого року якийсь донощик запитав, чи не треба тут чогось змінити. Мовляв, таких слід ховати не на впорядкованих арійських, а на паскудних іудейських кладовищах. Кальтенбруннер не погодився і пояснив, що змінювати нічого не треба, все одно незабаром забудуть того Вассермана разом з його нудними товстезними томами. Це необхідно нагадати, коли зайде мова про його «похід на євреїв», а мова, певне, зайде. Не треба мати розуму поліцейа, щоб передбачити це. Але він доведе, що особисто захистив могилу Якоба Вассермана і тим самим аж ніяк не здобув собі прихильників у верхах. А що висловив літературне судження, — можливо, й помилкове, — то хто може звинуватити його? Адже він юрист, а не знавець літератури. А хіба старий Гете не помилився, неприязно відгукнувшись про Генріха фон Клейста, або Шіллер відносно Фрідріха Гельдерліна?

Історія з Вассерманом доводить, що він завжди уникав крайнощів, ніколи не був садистом, як лисий Юліус Штрайхер, той «фюрер франків». І не вплутувався особисто в усілякі історії, як його заступник

¹ Вассерман, Якоб (1873—1934) — німецький письменник єврейського походження.

Ейхман, — тому не вдається зіпнути все на нього. Кальтенбруннер стояв вище від окремих справ. Найбільший начальник поліції не проводить допитів. Найвищий чиновник безпеки — коректний слуга закону. А закони не він встановлює — він тільки виконує їх. Безбожно перебільшуючи, йому торочитимуть про мільйони жертв, наче вони їх лічили. Але він з честю відповів: я особисто захистив могилу єврея Якоба Вассермана!

А так давно колись відбулася та акція, що на неї запросили його і чималий штаб есесівців, хоч він завжди гнівався, потрапляючи в той табір, який псував краєвид. Збиралися пустити в хід нововинайдений пристрій для розстрілу злочинців. Пристрій діяв так: в'язня ставили спиною до мірної рейки, як на рекрутському огляді в усьому світі, і, коли згори йому на голову падала поперечна планка, стрілець за стіною спускав курок, і куля крізь отвір у рейці впиалася в потилицю смертника. Гвинтівка була обладнана заглушувачем, тому в підвалі крематорію майже нічого не чули.

Як пояснював комендант табору Цірайс, завдання полягало в тому, щоб зробити розстріл непомітним і легким не тільки для виконавця, а й для засудженого. Поки настане смерть на уславленому електричному стільці, минають хвилини. А тут смерть настає протягом лічених секунд. Звичайно, в таборі існували й привселюдні страти через повішення і розстріл. Але вони належали до крайніх заходів і мали виховне значення. Розстріл біля рейки — непомітний.

Близько двадцяти розстрілів було продемонстровано комісії — переконливий приклад. Вбиті після пострілу падали обличчям уперед, наче вражені блискавкою, і їх витягали до трупарні.

— Ви знаєте, — сказав після того експерименту Цірайс, — я проти хімії. А так усе наближено до солдатської смерті. Та й взагалі, оті хмари смердючого газу — таке можна дозволити в малонаселених генерал-губернаторствах, в Освенцімі або в Треблінці, серед безлюдної рівнини. Але в нас? Отут на горі, з гарним видом на ріку Нібелунгів?..

VII

За перевалом вирішили вперше відпочити. Обличчя обох ад'ютантів лисніють від поту, вони з прокльонами скидають рюкзаки у сніг. Один витягає бляшанку лимонного соку. Прокольнують складаним ножем дві дірочки зверху й жадібно п'ють різкий сік. Обергруппенфюрер і егер осудливо хитають головами. Треба ж знати, що занадто солодке або кисле питво посилює спрагу. Тепер під час маршу ще більше з'їдять снігу і придуть на місце з запаленим горлом, утративши голос. «Вони не читали наших полярників, Пайера і Вайпрехта, — думає Кальтенбруннер, — а то б знали, яка підступна ця снігова пустеля, принаймні теоретично».

— Як медикам вам слід, власне, знати, що спрагу треба втамовувати маленькими ковтками теплої рідини, — незворушно зауважує егер, і з голосу його важко зрозуміти, чи вірить він у їхню легенду. Всі троє в уніформі гірських стрільців.

Кальтенбруннер і егер їдять сухий хліб

та чорнослив, трохи сердито й іронічно поглядаючи на своїх супутників, що п'ють сік. Коли вітер подужав, усі знов стали на ліжі й ковзнули вниз до білих долин і пагорбів, що сягали небокраю. Захиталися під вагою рюкзаків, поки звикли до врівноваженого, повільного спуску.

Він відчуває, що втомився. Це така втома, як ото коли надто пізно повернешся додому. Коли ж він зможе знову взятися до виховання своїх дітей? Йому так часто заважали обставини, сильніші за нього. А саме тепер, у ці смутні часи, дітям найбільше потрібен батько. От він і буде їхньою підтримкою та опорою, обережно скеровуватиме їх.

Своєю міцною любов'ю до сім'ї Кальтенбруннер вирізнявся з-поміж більшості своїх клег, які переплутали вирішальну годину з безвідповідальною. Йому ніколи не подобались надмірності, хоч і замасковані на грубуватий солдатський кшталт. Він же не якийсь хамуватий ротний, що вислужився до генерала і, захмелівши, трощить склянки й хапає товсту маркітантку, щоб зазірнути їй під спідницю. Він не з тих бандюг, що прилучилися до їхнього руху, а високоосвічена людина з усвідомленими традиціями і солідною будучиною. Він не визнавав панібратства, гучного ляпання по плечах і завжди дотримувався суворої діловитості й скромності. Якщо його поведінка й була іноді холодною, байдужою, то тільки тому, що він бачив саму справу, а не людину. Його промови були завжди на високому рівні, доволі критичні, проте їм бракувало емоційного запалу. Його часто запрошували на свята з нагоди призначення нових бургомістрів та інші подібні церемонії, дуже раділи, коли він погоджувався, й почували себе безпорадними, коли з'являвся, — адже він не дозволяв фамільярності.

Коли все це минеться і він повернеться з Мертвих гір, то житиме суто цивільним життям громадянина своєї країни, таким як і раніше, тільки ще скромнішим, бо смиренність — то наслідок мудрості й духовного досвіду. Пенсію матиме невелику, оскільки його служба рейхові була недовга, хоч і на високій посаді. Поки все вгамується, існуватимуть усілякі тимчасові інструкції, тож він має набратися терпіння. Це буде дозвілля, хоча й не зовсім бажане. Отоді він матиме змогу все як слід обміркувати, щоб справді стояти вище від окремих справ.

Треба накопичувати мудрість. І бути готовим до будь-яких запитань, не тільки найперших — і, безперечно, найдошкульніших, — а й до інших, морального характеру.

Про нього казатимуть, нібито він запродав свою країну Німеччині, отоді й треба буде освіжити куцу пам'ять народу, хоч, може, краще й помовчати, бо слухати його їм буде неприємно.

Він походить з відомої великонімецької родини. Гаразд, а хто походить з іншої? Хіба кардинал не закликав з плакатів голосувати за об'єднання з Німеччиною? А ще один — державний діяч вісімнадцятого-дев'ятнадцятого років — хіба не заявив привселюдно, що на референдумі з радістю проголосує «за»? І обидва сидять собі в загарбаному ворогом Відні й намагаються довести, що нічого того не було. Хтозна, яка їм

ще раз, — уже вкотре, — світить кар'єра? А його судитимуть за те, що він казав те саме, тільки іншими словами? День завтрашній не схоче визнати спільного між ними, зате післязавтрашній визнає. Тільки тому й слід зникнути на якийсь час, щоб увійти у день післязавтрашній. І цей похід до далекого гірського озера потрібен, щоб зібратися з думками, прийти до пам'яті. Головний поліцай фіюрера повинен розраховувати на неприменність після всіх цих трагічних подій. Але той, хто був нагорі, повинен уміти розпочати все з самого низу.

Йдучи з понуреною головою слідом за єгерем, обергрупенфіюрер згадує цинічний вислів одного відомого скульптора, який тривалий час виконував державні замовлення, а цими тижнями спустився вниз у долину. На в'їдливим запитання, як стоять справи з замовленнями, він відповів: «Найближчим часом їх майже не буде. Доведеться знову братися за написи на надгробках, бо вони дуже постраждали в останні роки, а багато людей осліпло. Тож каменотесам вистачить роботи».

І для юристів роботи буде не менше, ніж на кладовищах. Звісно, на початку не випадає розраховувати на гучні процеси й угоди, певно, на якийсь час його навіть інтернують. Але потім, після застою, виникне надзвичайний попит, і можна буде діяти поза спинами — як порадник, що не хоче називати свого імені. А згодом придуть до ладу давні, випробувані зв'язки, спершу з позаминулих, а там і з минулих днів, адже в'їдливо дуже живучі. Хто був нагорі й бачив складність усіх справ, той і надалі матиме кращі можливості для розв'язання складних ситуацій. Узяти хоча б величезний переворот у структурі власності. Звісно, тоді під тиском обставин діяли надто квапливо, і тепер доведеться багато чого розплутувати й розбирати. Треба буде допомогти тим, кому завдано шкоди в останні роки. А хто здатен на це? Адже не сліпі агітатори, які тільки й уміють, що цькувати когось. І тоді, щоб швидко й просто подолати перешкоди, звернуться до них — тих, хто знав усі важелі й усі таємниці. Без них, без їхньої поради, ніхто не обійдеться.

Він завжди був сумлінною людиною з чесним ім'ям. А те, що головний поліцай фіюрера не водив дружби із спекулянтами й тими, хто таємно різав худобу або слухав ворожі радіопередачі, не можна ставити йому на карб.

Неспокій уляжеться, і прийде час, коли не розкидатимуться словами. І в майбутньому буде потрібна якась противага азіатам, тож враховуватиметься тільки особистий внесок кожного. Кому не хочеться перевороту й влади злидарів, той не залишить поза увагою величезний потенціал такої сили.

Стомлено бредучи Мертвими горами, Кальтенбруннер наче вві сні думав про перший свій лист, який він напише в офіційному стилі, де буде сказано: «Як законний представник свого фаху, я... — а в кінці: — щиро Ваш — доктор Ернст Кальтенбруннер». Цей лист покаже, що повернення додому остаточне і свобода відновлена.

Цірайс, задоволений успіхом експерименту, вирішив зміцнити й поглибити враження,

хоч наближалася обідня година і члени комісії зголодніли. Він штовхнув ногою двері до трупарні, щоб показати, що там все справді як належить, без усякого шахрайства.

Але трупи не лежали акуратно, як їх поклали, а перепелелися в клубок, наче ті неживі тіла нагромаджувалися, щоб утворити щось на зразок піраміди. Коли комісія здивовано спинилася, гора трупів заворушилась. Мерці лізли один на одного, кінцівки їхні смикались, і раптом один трохи підвівся й пронизливо закричав: «Ура!» — так ніби починалася атака. Через хвилину жахливого потрясіння до трупарні вскочили кілька шарфіюрерів і почали дострілювати тяжкопоранених. Від криків забриніли бетонні стіни. Хтось із команди крематорію стояв біля печі й спостерігав цю сцену. Кальтенбруннеру впав у вічі гачкуватий ніс, який ще дужче звужував і без того вузьке обличчя. Воно здавалося незворушним, і тільки очі світилися палаючим жахом і ненавистю.

— От невдача, — бідкався комендант табору Цірайс. — Систему треба тільки трохи вдосконалити, а потім вона діятиме безвідмовно. Найприкріше, що мені знову потрібна інша команда в крематорії, адже тепер, після такого зриву, з цими людьми вже не випадає працювати. — І вступив сонний погляд у невеличкого чоловіка з гачкуватим носом, що навитьяжку стояв біля печі.

VIII

Сніговий простір непорушно стелився перед ними. Сонце вже перейшло за південь і світило їм у обличчя. Кальтенбруннер уже й не озивався, коли його ад'ютанти під час коротких зупинок прикладали до палаючих облич сніг або іли його на ходу. До гірського озера вони дістануться не тільки без голу, а й без шкіри на обличчях.

Він тепер переймається тільки власними думками, не варт витрачати сили, щоб дисциплінувати інших. І лише коли один з його супутників починає бурчати: мовляв, невже кожна річ у важкому рюкзаці справді так потрібна, — Кальтенбруннер прислухається. Хіба не можна полегшити тягар, як ото, наприклад, при наступі... або, — другий супутник мнеться, — при відступі?

— Ми йдемо в пустелю, голубе, — відповідає Кальтенбруннер уїдливо, — і чого не принесемо, того й не матимемо. Картопля під таким снігом не росте. А остання маркітантка далеко позаду.

Шкіра черевиків розмокла в снігу, і волога холодить пальці. Коли вони перетинають старі замети, сніг прилипає товстим шаром до лиж, і треба підкладати палиці, щоб очистити цей тягар.

Тиша висотує нерви, тому коли над ними пролітає зграя галок, їхні різкі крики видаються подорожнім весняним співом, журавлиним кличем.

У невеличкій улоговині росте кілька карликових сосон. Модринові зарості лишилися внизу. От і кажуть, що модрина надзвичайно стійка, бо скидає восени глиню, щоб не випаровувалася волога. Але її чернеча скнарість не допомагає їй, піднятися вище вона не може, бодай у вигляді сажкої-такої мітли. А карликові сосни піднімаються високо в

гори, і їхні стрункі стовбури не відсуваються від їхнього, ніби вовк ішов за огарою. Той слід тягнеться повз хатину і зникає за найближчим пагорбом.

IX

Через три дні з'явився загін ворожих солдатів, щоб заарештувати обергрупенфюрера та його супутників. Перевіривши документи мешканців хатини, солдати завагалися, не певні, чи це таки ті люди, яких вони шукають. Документи були справжні, та й три лікарі заявили з гордо піднесеною головою, що найближчими днями все одно спустяться в долину, щоб віддатися роботі на благо підірваного здоров'я народу. Солдати-чужинці не знали, що й робити. Тоді наперед вийшов той самий егер, що привів їх сюди, і сказав:

— Це вони, беріть їх, я їх добре знаю. Кальтенбруннер втупився в нього, але егер не відвів очей. Заарештованих повели під конвоєм у долину.

На Нюрнберзькому процесі Кальтенбруннер довго чіплявся за свій захист, доводив, що хоч він і займав високу посаду і на деяких документах стоїть його підпис, проте він завжди діставав накази тільки від Гітлера або від Гімmlера, а сам ніколи не брав безпосередньої участі в акціях своєї служби.

Та через кілька тижнів перед судом став новий свідок. Худий, тільки на вузькому обличчі вигинався гачкуватий ніс, наче дзьоб хижого птаха.

— Коли виявилось, що половина страчених ще живі, одного есесівця занудило, і він став блювати за пічню крематорію. Тоді Кальтенбруннер гукнув: «Коньяку!» Шарфінгер приніс тацю зі склянками, і, стоячи в трупарні, вони пили коньяк. Кальтенбруннер сказав усім: «На здоров'я!» Я бачив це, бо стояв якраз проти дверей. А потім він ще й нагримав на того есесівського офіцера, котрого нудило, лаяв його нехлюєм і ганчіркою.

Під час цього виступу обергрупенфюрер посірів, його плечі, досі гордо випростані, зігнулися.

«Цірайсе, ти не додержав слова й не замінив команди», — подумав Кальтенбруннер і зрозумів: тепер уже пізно.

Начальника імперської служби безпеки доктора Ернста Кальтенбруннера було присуджено до страти через повішання.

Егер вирушає на світанку.

— Отже, через два тижні, — каже Кальтенбруннер.

— Як не раніше, — відповідає егер, — залежно від того, які будуть новини.

Кальтенбруннер дивиться йому вслід — як той повільно ковзає прокладеною вчора лижнею. І раптом робить відкриття, що дуже занепокоює його: хатина стоїть на уввищій над сніговою рівниною, і слід можна простежити аж ген до пагорбів. А поруч в'ється ще один слід, який то наближається,

З німецької переклав
Володимир ШЕЛЕСТ